

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-2.03.

Кафедра правознавства

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ЮРИДИЧНА ЛОГІКА»**

з підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Галузь знань	08 Право
Спеціальність	081 Право
Освітньо-професійна програма	Право

Полтава 2022 р.

Розробник/укладач програми:

Олена Горбань – кандидат філософських наук, доцент кафедри правознавства Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Рецензенти програми:

Володимир Божко, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Петро Кравченко, д. філософ. н., професор, декан факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Програма навчальної дисципліни «Юридична логіка» обговорена і схвалена на засіданні кафедри правознавства,
протокол засідання кафедри від 29 серпня 2022 р. № 1.

Завідувач (начальник) кафедри правознавства
д. ю. н., професор

 Галина ЛАВРИК

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-професійної програми «Право»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»

к. ю. н., доцент

 Олег КУЛЬЧІЙ

Анотація навчальної дисципліни.

Юридична логіка походить із загальної філософської науки логіка, яка вивчає універсальні форми і закони побудови правильних міркувань. Принципи та закономірності мислення, представлені в загальному курсі логіки, є науково-методологічною основою всіх навчальних дисциплін без винятку. Вони вивчаються і в юридичній логіці. Водночас юридична логіка пов'язана з професійною дисципліною для бакалаврів права – «Філософією права» – в сенсі з'ясування сутності особливих понять права.

Логіка бере до уваги *форму і спосіб* отримання нового знання, не пов'язуючи форму знання з його конкретним змістом. У цьому відношенні логіка має *загальнонаукове значення*. *Спеціальне значення юридичної логіки для юристів* полягає, по-перше, у врахуванні нею такої ознаки права як його *формальна визначеність*. По-друге, право спрямоване на *пошук істини у вирішенні спорів*, що потребує специфічних *процедурних засобів*. *Формальна логіка* (як частина загальної логіки) в складі юридичної логіки вчить формулювати належні для правової оцінки поняття, судження, умовиводи в процесі накопичення інформації та її реалізації в якості аргументів рішення, яке приймається. По-третє, юридична практика відзначається не лише певними процесуальними діями, але й інтелектуальною взаємодією – дискусією осіб, втягнених до процесу обговорення та вирішення правових проблем, правового пізнання, встановлення істини та її реалізації. Тому опанування юристами таким принципом юридичної логіки як обґрунтованість рішень обов'язкове для доказовості та належної аргументованості їх позиції в професійній діяльності.

Вивчення юридичної логіки в навчальному процесі підготовки бакалаврів права спрямоване на засвоєння законів і форм мислення в процесі пошуку істини. Це сприяє правильній побудові умовиводів і доведення в юридичній діяльності, виробляє вміння правильно оперувати поняттями й судженнями, застерігає від можливих логічних помилок. Незнання законів та правил логіки, невміння користуватися ними в юридичній діяльності призводять до різноманітних логічних помилок, які одночасно виявляються юридичними помилками та мають юридичні наслідки.

За результатом вивчення юридичної логіки здобувач, у взаємозв'язку з вивченням професійних дисциплін, опановує систему її найважливіших понять і категорій, форми мислення (від понять до суджень та умовиводів); оволодіває навиками правильного мислення (обґрунтованість, чіткість, послідовність, несуперечність); навчається застосовувати понятійно-категоріальний апарат логіки (передусім закон достатньої підстави) в аргументації власної позиції та спростуванні супротивної у професійній діяльності.

Résumé de la discipline académique.

La logique juridique vient de la science philosophique générale de la logique, qu'étudie les formes universelles et les lois de la construction d'un raisonnement correct. Les principes et les régularités de la pensée présentés dans le cours général de logique sont la base scientifique et méthodologique de toutes les disciplines

académiques sans exception. Ils sont également étudiés en logique juridique. Dans le même temps, la logique juridique est liée à la discipline professionnelle des licenciés en droit – «Philosophie du droit» - dans le sens de découvrir l'essence des concepts particuliers du droit.

La logique tient compte de la forme et la méthode d'obtention de nouvelles connaissances, sans relier la forme de la connaissance à son contenu spécifique. À cet égard, la logique a une signification scientifique générale. La signification particulière de la logique juridique pour les juristes consiste, premièrement, de sa considération d'une telle caractéristique du droit que sa certitude formelle. Deuxièmement, le droit visant à rechercher la vérité dans le règlement des différends, ce qui nécessite des moyens procéduraux spécifiques. La logique formelle (en tant que partie de la logique générale) dans la composition de la logique juridique enseigne à formuler des concepts, des jugements et des conclusions appropriés pour l'évaluation juridique dans le processus d'accumulation d'informations et de leur mise en œuvre comme arguments pour la décision prise. Troisièmement, la pratique juridique est marquée non seulement par certaines actions procédurales, mais aussi par l'interaction intellectuelle - la discussion des personnes impliquées dans le processus de discussion et de résolution des problèmes juridiques, la connaissance juridique, l'établissement de la vérité et sa mise en œuvre. Par conséquent, la maîtrise par les avocats d'un principe de logique juridique tel que la validité des décisions est obligatoire pour la preuve et l'argumentation appropriée de leur position dans l'activité professionnelle.

L'étude de la logique juridique dans le processus éducatif de formation des bacheliers en droit vise à l'assimilation des lois et des formes de pensée dans le processus de recherche de la vérité. Cela contribue à la construction correcte des inférences et des preuves dans l'activité juridique, développe la capacité d'exploiter correctement les concepts et les jugements, met en garde contre d'éventuelles erreurs logiques. L'ignorance des lois et des règles de logique, l'incapacité de les utiliser dans des activités juridiques conduisent à diverses erreurs logiques, qui se révèlent en même temps être des erreurs juridiques et ont des conséquences juridiques.

À la suite de l'étude de la logique juridique, le candidat, dans le cadre de l'étude des disciplines professionnelles, maîtrise le système de ses concepts et catégories les plus importants, les formes de pensée (des concepts aux jugements et aux inférences); acquiert les compétences d'une pensée correcte (raisonnabilité, clarté, cohérence); apprend à appliquer l'appareil conceptuel et catégorique de la logique (principalement la loi des motifs suffisants) pour défendre sa propre position et réfuter la position opposée dans l'activité professionnelle.

Annotation of educational discipline.

Legal logic comes from the general philosophical science of logic, which studies the universal forms and laws of constructing correct reasoning. Principles and patterns of thinking, presented in the general course of logic, are the scientific and methodological basis of all disciplines without exception. They are also studied in legal logic. At the same time, legal logic is related to the professional discipline for

bachelors of law – «Philosophy of Law» - in the sense of clarifying the essence of special concepts of law.

Logic takes into account the form and method of obtaining new knowledge, without linking the form of knowledge with its specific content. In this respect, logic has a general scientific significance. The special significance of legal logic for lawyers is, first, to take into account such a feature of law as its formal certainty. Secondly, the law is aimed at finding the truth in resolving disputes, which requires specific procedural means. Formal logic (as part of general logic) as part of legal logic teaches to formulate appropriate concepts for legal assessment, judgments, inferences in the process of accumulation of information and its implementation as arguments for the decision being made. Third, legal practice is marked not only by certain procedural actions, but also by intellectual interaction - the discussion of persons involved in the process of discussing and solving legal problems, legal knowledge, establishing the truth and its implementation. Therefore, lawyers' mastery of such a principle of legal logic as the validity of decisions is mandatory for the provability and proper argumentation of their position in professional activities.

As a result of studying legal logic, the applicant, in conjunction with the study of professional disciplines, masters the system of its most important concepts and categories, forms of thinking (from concepts to judgments and inferences); masters the skills of correct thinking (validity, clarity, consistency, consistency); learns to apply the conceptual and categorical apparatus of logic (especially the law of sufficient grounds) in the argumentation of their own position and refutation of the opposite in professional activities.

Вступ

Програма навчальної дисципліни «Юридична логіка» укладена відповідно до освітньо-професійної програми Право, розробленої на підставі стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 року № 644.

Навчальна дисципліна «Юридична логіка» необхідна для оволодіння студентами цілісною системою логічного мислення – основою наукового пізнання сутності явищ і процесів об'єктивного світу. Вивчення логіки здобувачами спеціальності «Право» має давню традицію в Європі. Знання, розуміння та вільне використання законів логіки є необхідною умовою порівняльного аналізу набутих концепцій праворозуміння та критичного їх узагальнення і використання в юридичній практиці реформування правової системи України на тлі євроінтеграційних і глобалізаційних процесів у світі.

Предметом юридичної логіки як навчальної дисципліни є закономірності і форми мислення юриста у процесі пізнання істини.

Метою навчальної дисципліни «Юридична логіка» є формування: правильного мислення юриста на основі знання й розуміння законів та форм логічного мислення; уміння аналізувати та формулювати належні до предмету правової оцінки поняття, судження, умовиводи; навичок логічно обґрунтованих доведень правових оцінок чи, навпаки, спростувань неправильних правових оцінок у професійних практичних ситуаціях.

Програмні компетентності відповідно до освітньо-професійної програми:

загальні:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК1);
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК2);
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК3);
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК7);
- здатність бути критичним і самокритичним (ЗК8);

спеціальні (фахові, предметні):

- здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві (СК1);
- здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти (СК11);
- здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції (СК12);
- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ (СК13);
- здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення (СК16).

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

- визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин (PH1);
- проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел (PH3);
- давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю (PH5);
- оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему (PH6);
- доносити до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло (PH12);
- пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів (PH19);
- виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки (PH20);

Навчальна дисципліна є **вибірковою**.

Форма підсумкового контролю знань: залік.

Програмний зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Поняття і судження.

Тема 1. Предмет і значення юридичної логіки.

Визначення логіки. Процес пізнання, абстрактне мислення та міркування. Форми чуттєвого пізнання: відчуття, сприйняття, уявлення. Форми абстрактного мислення: поняття, судження, умовивід. Особливості абстрактного мислення. Взаємозв'язок мови, мислення та міркування.

Логічна форма міркувань. Визначення істини. Істинність та хибність міркувань. Міркування як предмет юридичної логіки.

Поняття формалізації. Формальна і діалектична логіки. Зв'язок формальної логіки з формальною визначеністю права. Роль і значення юридичної логіки в пізнанні сутності та специфічних понять права в правотворчості й реалізації права. Взаємозв'язок юридичної логіки з пошуком істини в розв'язанні правових спорів, з формулюванням належних до предмету правової оцінки понять, суджень, умовиводів, з доказовістю та належною аргументованістю позицій та рішень у дискусіях при вирішенні правових проблем.

Тема 2. Юридична логіка як продукт історичного розвитку науки логіка.

Виникнення основ знань про логіку в країнах стародавнього світу. Аристотель – основоположник науки логіка.

Схоластична логіка Середньовіччя та її критика мислителями – гуманістами в епохи Відродження та Просвіти.

Логіка Нового часу. Відкриття методів наукового пізнання: індукції (Ф. Бекон) та дедукції (Р. Декарт). Відкриття Г. Лейбніцем математичної логіки та закону достатньої підстав. Принцип достатнього обґрунтування та його значення в розвитку права. Виникнення основ юридичної логіки у філософії права Г. Гегеля.

Наука і навчальна дисципліна «Юридична логіка» логіка в XX – XXI століттях.

Тема 3. Поняття як логічна форма юридичного мислення.

Загальна характеристика поняття. Поняття і слово. Логічні прийоми утворення понять: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення. Зміст і обсяг поняття. Закон оберненого відношення між змістом та обсягом поняття.

Ознаки юридичного поняття: суттєві та несуттєві. Види понять у праві: загальні та одиничні; абстрактні та конкретні; позитивні та негативні; збірні та незбірні; співвідносні та безвідносні; пусті (нульові) поняття.

Відношення між юридичними поняттями. Види відношень між сумісними поняттями: тотожності, перетину, підпорядкування. Види відношень між несумісними поняттями: співпідпорядкування, протилежності, суперечності.

Значення використання знань про логіку понять в діяльності юриста.

Тема 4. Операції з юридичними поняттями.

Визначення юридичних понять: види, правила та можливі помилки. Прийоми, подібні до визначення: опис, характеристика, порівняння, розрізнення. Контекст.

Поділ юридичних понять. Структура поділу понять: ділене поняття, члени поділу, підстава поділу. Правила поділу понять і помилки, можливі при цьому. Класифікація, узагальнення та обмеження юридичних понять. Важливість визначення та поділу юридичних понять.

Тема 5. Судження як логічна форма юридичного мислення.

Загальна характеристика судження. Структура судження: суб'єкт, предикат, зв'язка, кванторне слово. Судження і речення. Хибність та істинність суджень.

Просте судження та його види в праві: атрибутивне, реляційне, екзистенційне. Поділ суджень у праві за якістю: ствердні та заперечні. Поділ суджень у праві за кількістю: загальні, часткові, одиничні. Розподіленість термінів в судженні. Відношення між судженнями. Логічний квадрат.

Загальна характеристика складного судження. Види складного судження у праві. Кон'юнкція. Диз'юнкція. Імплікація. Еквіваленція. Заперечення. Умови істинності складних юридичних суджень.

Модальні судження. Види модальних суджень у праві: алетичні судження, епістемічні судження, темпоральні судження, деонтичні судження та формальний аналіз норм права. Судження в правових контекстах.

Тема 6. Основні закони логіки та їх значення для юристів.

Поняття «логічний закон». Загальна характеристика законів логіки. Закон і закономірність.

Закон тотожності та його застосування у галузі права. Вимоги закону тотожності. Помилки при порушенні закону тотожності та можливі юридичні наслідки.

Закон суперечності та його застосування у галузі права: формулювання та формула закону суперечності. Помилки при порушенні закону суперечності і можливі юридичні наслідки.

Закон виключеного третього та його застосування у галузі права: формулювання та схема закону. Помилки при порушенні закону виключеного третього і можливі юридичні наслідки.

Закон достатньої підстави та його застосування у галузі права. Помилки при порушенні закону достатньої підстави і можливі юридичні наслідки.

Значення законів логіки для юридичної практики.

Модуль 2.

Умовивід. Теорія аргументації та її значення в галузі права.

Тема 7. Дедуктивні умовиводи.

Загальна характеристика умовиводу. Умовиводи у праві, їх структура.

Особливості дедуктивного умовиводу. Види дедуктивного умовиводу у праві. Безпосередні умовиводи: структура і характер висновку. Види безпосередніх умовиводів у праві: перетворення, обернення, протиставлення предикату.

Опосередковані дедуктивні умовиводи у праві. Простий категоричний силлогізм. Будова простого категоричного силлогізму. Фігури та модуси силлогізму. Правила силлогізму стосовно юридичних термінів, правила щодо юридичних засновків, правила фігур силлогізму. Ентимема (скорочений

силогізм) у праві. Полісилогізм у праві: структура і види. Скорочені і складноскорочені силогізми (сорити і епіхейреми) у праві.

Розділові та умовно-розділові (лематичні) умовиводи у праві: схеми побудови, правила і види (конструктивна та деструктивна дилема).

Роль методу дедукції в юридичній практиці.

Тема 8. Індуктивні умовиводи.

Поняття про індукцію. Види індуктивних умовиводів у праві. Повна і неповна індукція. Ймовірний умовивід. Умови підвищення ступеня ймовірності індуктивного умовиводу. Індукція через простий перелік (популярна). Індукція через аналіз і відбір юридичних фактів. Наукова індукція.

Поняття «причинність». Методи встановлення причинно-наслідкових зв'язків у дослідженні об'єктивної сторони правової поведінки. Метод єдиної схожості. Метод єдиної різниці. Об'єднаний метод схожості та різниці. Метод супровідних змін. Метод залишків.

Індукція в правовій діяльності. Взаємозв'язок методів індукції та дедукції у пізнанні та розумінні права.

Умовивід за аналогією та його застосування в галузі права. Схема міркувань за аналогією. Аналогія властивостей та аналогія відношень. Строга і нестрога аналогія. Вимоги правомірності міркувань за аналогією. Роль умовиводів за аналогією в теоретичній і практичній діяльності юриста.

Тема 9. Теорія аргументації.

Поняття та сутність аргументації як принципу логічного мислення. Доказовість як необхідна умова та принцип права. Структура доведення: теза, аргумент, демонстрація (форма). Види доведення у праві: прямі і непрямі доведення.

Правила аргументації та їх застосування в галузі права: правила формулювання тез, аргументів, демонстрацій (форм). Можливі помилки при порушенні правил формулювання тез, аргументів, демонстрацій (форм) та юридичні наслідки від них.

Критика та її види в галузі права. Спростування як окремий випадок критики у праві. Структура юридичного спростування. Критика тез, аргументів, демонстрацій (форм) у праві. Конструктивна та деструктивна критика у праві. Правила, помилки і хитрощі щодо юридичної тези. Правила, помилки і хитрощі щодо юридичних аргументів. Правила, помилки і хитрощі щодо юридичних демонстрацій (форм). Паралогізми, софізми, логічні парадокси у праві. Значення логічної аргументації в практичній діяльності юриста.

Тема 10. Гіпотеза і версія.

Поняття про гіпотезу та її структура. Гіпотези у праві. Стадії побудови та доведення юридичної гіпотези. Види гіпотези в галузі права: загальна, часткова, одинична. Критерії відбору гіпотез. Наукова гіпотеза. Робоча гіпотеза. Практика як критерій істинності юридичної гіпотези.

Версія як частковий випадок юридичної гіпотези. Визначення юридичної версії, її види; висування, перевірка і спростування юридичної версії. Доведення істинності юридичної версії.

Роль гіпотези у пізнанні сутності юридичних фактів. Роль версії в розслідуванні злочинів.

Тема 11. Логічний аналіз запитань і відповідей в юридичній дискусії і полеміці.

Загальна характеристика запитання. Структура запитання. Передумова запитання. Контекст запитання. Види запитань: відкриті і закриті, прості і складні, логічно коректні і логічно некоректні.

Загальна характеристика відповіді. Види відповіді: правильні і неправильні, сильні і слабкі, хибні відповіді, нерелевантні відповіді. Роль запитань і відповідей в юридичній практиці.

Тема 12. Мистецтво суперечки в праві.

Загальне поняття про суперечку. Види суперечок: суперечка заради істини, суперечка заради переконання, суперечка заради перемоги, суперечка заради суперечки. Учасники суперечки: пропонент, опонент, аудиторія. Коректні та некоректні засоби ведення суперечки.

Види суперечки за формою: дискусія, диспут, полеміка, дебати. Види суперечок за кількістю осіб, що беруть участь в обговоренні: монолог, діалог, полілог.

Культура логічного мислення і її роль в проведенні юридичної суперечки. Мистецтво суперечки в професійній діяльності юриста.

Рекомендовані джерела інформації:

Основні рекомендовані джерела інформації:

1. Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка: підручник. 2-е вид., переробл. і доповн. Х.: Золота миля, 2017. 216 с.
2. Войтенко Д. О. Логічне знання для вирішення ТЗНПК: навч. посіб. для студентів, що готуються до вступ. випробувань за технологією ЗНО для вступу на другий (магістер.) рівень / Д. О. Войтенко, С. В. Качурова, О. П. Невельська-Гордєєва; за ред. О. П. Невельської-Гордєєвої. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 182 с.
3. Конверський А. Є. Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів. 6-е вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2020. 424 с.
4. Логіка в запитаннях та відповідях: за списком екзаменаційних питань 2018/2019 навчального року з вирішенням практичних завдань до іспиту: навч. посіб. для студ., що готуються до іспиту з логіки / Д. О. Войтенко, С. В. Качурова, О. П. Невельська-Гордєєва; за ред. О. П. Невельської-Гордєєвої. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 126 с.

Додаткові рекомендовані джерела інформації:

5. Ділі Дж. Основи семіотики / пер. з англ. Львів: Арсенал, 2000. 232 с.
6. Жеребкін В. Є. Логіка: Підручник. К.: Т-во «Знання», КОО, 2011. 262 с.
7. Логіка для юристів [текст]: Навчальний посібник для підготовки до іспитів. К.: Центр учбової літератури, 2016. 150 с.
8. Логіка для юристів. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. І. Тетарчук, Т. Дяків. К.: Центр учбової літератури, 2021. 150 с.
9. Логіка юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 172 с.

10. Павлов В. І. Логіка у запитаннях, відповідях і аргументаціях. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 408 с.
11. Сумарокова Л. Н. Юридическая логика: коммуникативная концепция. Монография. Одесса: Фенікс, 2015. 204 с.
12. Титов В. Д. О специфике определения в юриспруденции. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. №1-2. С. 45-50.
13. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 189 с.
14. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 742 с.
15. Хоменко І. В. Логіка для юристів: Підручник для студентів вузів. К.: Юрінком інтер, 2004. 224 с.
16. Цапін В. І. Логіка у запитаннях, відповідях і аргументаціях. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 408 с.
17. Щербина О. Ю. Логіка та юридична аргументація. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 303 с.
18. Юридична аргументація. Логічні дослідження: монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін.; За заг. ред. О. М. Юркевич. 2-е вид., переробл. та доповн. Х.: Право, 2015. 336 с.